

Jeskynní brouci na poštovních známkách

Roman Mlejnek

Hmyz se na poštovních známkách začal objevovat později než náměty s velkými zvířaty či rostlinami. První známka s broukem byla vydána v Chile roku 1948. Jedná se o vyobrazení roháče *Chiasognathus granti* Stephens, 1831. Námět roháče zaujal i u nás, a proto na první naší známce s výjevem brouka je rytina roháče obecného *Lucanus cervus* (Linnaeus, 1758). Zámka vyšla v roce 1955 v rámci série zvířena. V Československu byly následně vydány ještě další dvě kolekce výlučně s brouky. Jedná se o sérii šesti známek z roku 1962 a čtyř

známek z roku 1992. Počty známek s tematikou brouků jdou celosvětově do stovek. Na známkách jsou vyobrazeny často druhy barevně atraktivní, notoricky známé v příslušném regionu nebo tvarově bizarní. Často jsou ztvárněni např. tesaříci (Cerambycidae) nebo slunéčka (Coccinellidae). Jeskynní brouci jsou na poštovních známkách zcela výjimeční. Do současné doby jich bylo na oficiálních známkách zachyceno pouze pět druhů. Bude určitě zajímavé přiblížit je podrobněji.

Poštovní známka se střevlíkem *Anophthalmus hitleri* vydaná v roce 1984 v Jugoslávii.

Jeskyňní střevlík *Aphaenopidius kamnikensis* na známce ze Slovinska.

Jeskynní fauna na sérii známek s pamětní obálkou a razítkem prvního dne vydání.
Všechna foto: Roman Mlejnek

Hitlerův brouk

Území bývalé Jugoslávie je biospeleologicky velice atraktivní. Ve značném počtu jeskyní žijí stovky jeskynních brouků. Z jeskyně Postojna jama (dnešní Slovinsko) pochází např. popis prvního jeskynního brouka na světě – *Leptodirus hochenwarti* Schmidt, 1832. V oblasti jižní části Dinárských hor se zase vyskytují druhy z rodu *Anthroherpon*, což jsou brouci nanejvýš charakterističtí pro podzemní systémy Balkánu. Z tohoto důvodu je dost logické, že první jeskynní brouk na poštovní známce byl vydán právě v bývalé Jugoslávii. Stalo se tak v roce 1984 a na známce je mimo brouka bez jeho determinace i vyobrazení části jeskyně (sintrové náteky přecházející v jezírko) s názvem „Jama Pekel“. Jeskyňáři i mnozí entomologové dobře vědí, že jeskyně Pekel je dnes turisticky zpřístupněným objektem v alpské části Slovinska nedaleko města Celje. Nejvíce překvapující je však skutečnost, že anonymní brouk na známce je střevlík s vědeckým jménem *Anophthalmus hitleri* Scheibel, 1937. O nějaké záměně nemůže být pochyb, protože v jeskyni Pekel jiný podobný střevlík nežije.

Historie „Hitlerova brouka“ začala v roce 1933. Tehdy slovinský přírodovědec Vladimír Kodrič našel v jedné jeskyni tzv. celjského krasu (krasové území v dolní části doliny řeky Savinja), dosud neznámý druh slepého střevlíka. Kodrič předal střevlíka entomologovi Oscaru

Scheibelovi, záhřebskému Němci, který začal brouka do rodu *Anophthalmus*. Po objeviteli se mohl jmenovat *Anophthalmus kodrici*, ale Scheibel, jako velký obdivovatel Adolfa Hitlera, nakonec popisuje roku 1937 nový druh jako *Anophthalmus hitleri*. Poděkování z kancelářova úřadu v Berlíně na sebe nenechalo dlouho čekat. První nalezený exemplář je dnes umístěn ve Švýcarsku v basilejském muzeu (Khalaf-von Jaffa 2010).

Anophthalmus hitleri byl do dnešních dnů zjištěn mimo jeskyni Pekel i v jiných krasových lokalitách nacházejících se mezi městy Velenje, Polezla a Žalec. Jeskyně jsou zde vesměs horizontální a geomorfologicky náleží do alpského krasu.

Podzemí pod Planjavou

Historie další známky s jeskynním broukem zůstává ve slovinské části Alp, konkrétně v samém centru Kamniško-Savinjských Alp. Nepřehlédnutelnou dominantou východní části tohoto pohoří je vrch Planjava s nadmořskou výškou 2394 m. Na sever hora strmě padá téměř 1 km vysokou stěnou do Logarské doliny. Jižní svahy jsou méně dramatické, ale neméně zajímavé. Právě zde (přibližně 2 km na jih od Planjavy) se v nadmořské výšce 1 400 m nachází relativně prostorný vchod do nejdelší horizontální jeskyně Kamniško-Savinjských Alp. Jeskyně dostala jednoduchý, o to však výstižnější název Kamniška jama.

V podzemních prostorách se nacházejí velké dómy, aragonitová výzdoba i kosti jeskynních medvědů. Teplota se pohybuje okolo 5 °C. Celková délka jeskyně je více než 1,5 km a denivelace 226 m (Urbanc 1982).

V roce 1982 zde vedoucí entomologických sbírek v Ljubljani, doktor Božidar Drovenik, nalezl nový druh slepého střevlíka, kterého sám v roce 1987 popsal pod jménem *Aphaenopidius kamnikensis*. Jedná se o druhý druh daného rodu. V roce 1993, již za samostatného Slovinska, se jeskynní brouk dostává na poštovní známku společně s dalšími třemi jeskynnými živočichy – stejnoožcem *Monolistra spinosissima* (Racovitza, 1929), plžem *Zospeum spelaeum* (Rossmässler, 1839) a slavným macarátem jeskynním *Proteus anguinus* Laurenti, 1768.

K rodu *Aphaenopidius* snad ještě doplníme, že do dnešních dnů jsou známy stále pouze dva druhy. Vedle již zmíněného *A. kamnikensis* se jedná o druh *A. treulandi* (J. Miller, 1909), který je znám z pohoří Dobrovlje. Druh *A. kamnikensis* má ještě poddruh *A. kamnikensis tonkii* Drovenik, 1989. Od druhu *A. treulandi* byly popsány poddruhy dva *A. treulandi cephalotes* Knirsch, 1926 a *A. treulandi profundus* Mlejnek & J. Moravec, 1996. Ve většině případů se jedná o tzv. velké střevlíky, u kterých je velikost těla okolo 1 cm. Největší z nich je právě brouk ze známky pod Planjavou, u kterého se udává délka až 13,5 mm.

Unikátní jeskyně Movable

V jihovýchodním Rumunsku, nedaleko od města Magnalia a přibližně 2 km od břehu Černého moře, byla v roce 1986 objevena jeskyně Movile. Jeskyně neměla nikdy přirozený vchod a za její náhodný objev vděčíme geologickému vrtu. Nad

jeskyní je asi 25 m silná vrstva vápencové horniny, která je překryta mocnou vrstvou spraše. Vlastní podzemní prostory se dvěma úrovněmi mají kolem 300 m délky. Zajímavější je spodní úroveň, která je z větší části zaplavená vodou o teplotě 21°C. (Galdenzi 1999).

Slepý brouk *Clivina subterranea* z jeskyně Movile z roku 1993.

Světově známá jeskyně Vjetrenica s vyobrazením brouka *Antroherpon apfelbecki*.

Nejpožoruhodnější na celé jeskyni je její mimořádné oživení. Několik miliónů let izolace bezesporu přispělo k vývoji mnoha endemických druhů. Z celkového počtu 48 druhů bezobratlých je pro vědu 30 druhů nových. Vědci si navíc od začátku výzkumu povšimli značné aktivity živočichů, což bylo dost zvláštní. Jeskynní živočichové se většinou pohybují pomalu z důvodu šetření energií. Zde bylo jasné, že nedostatkem potravy netrpí. Základní otázkou proto bylo, kde je začátek potravního řetězce v tak izolovaném prostředí. Pozornost se zaměřila na podzemní jezírka, kde je bezobratlých živočichů nejvíce. Na hladině vody v jezírkách byly objeveny autotrofní sírné bakterie (chemolithotrofní mikroorganismy), které pro životní energii využívají oxidace redukováných siřných sloučenin obsažených ve vodě. A právě tyto primitivní bakterie slouží za potravu dalším jeskynním živočichům. Sirnaté sloučeniny pronikají do vody v jeskyni z horkých podzemních pramenů (Nitzu 1997; Sarbu a kol. 1996).

Jeskyňe se po svém objevu stala světovou senzací, a proto není divu, že podzemní klenot se dostal i na rumunské poštovní známky. V roce 1993 vychází série šesti známek věnovaných výlučně jeskynním živočichům z Movile. Vedle brouka *Clivina subterranea* Decu, Nitzu & Juberthie, 1994, je zde vyobrazena i zvláštní slepá ploštica ze skupiny splešťulí *Nepa anophthalma* Decu, Gruia, Keffer & Sarbu, 1994, dále pijavice *Haemopsis caeca* Manoleli, Sarbu & Klemm, 1998, pavouk *Agraeocina cristiani* (Georgescu, 1989), plž *Heleobia (Semisalsa) dobrogica* (Grossu & Negrea, 1989) a suchozemský stejnonožec *Armadillidium tabacarii* Gruia, lavorschi & Sarbu, 1994. Za zmínku ještě stojí skutečnost, že rozměr poštovních známek, 5,5 x 4,2 cm je největší v rámci popísanové tematiky.

Dinárský kras

Za kolébku evropské jeskynní fauny je označován Dinárský kras. Vápencové území plné jeskyní a propastí poznal dobře již náš profesor Karel Absolon, který zde zejména před první světovou válkou prováděl rozsáhlé biospeleologické výzkumy. Chceme-li celé území nějak vymezit, můžeme klidně mluvit o bývalé Jugoslávii, kde se zejména pobřežní pásmo vyznačuje značným množstvím jeskynních lokalit. Po rozpadu

Jugoslávie bylo celkem pochopitelné, že nové samostatné státy chtěly své přírodní poklady také samostatně prezentovat. Endemitní druhy živočichů nebo bohatství v podobě rozsáhlých krápníkových jeskyních se k tomu přímo nabízely. Slepý jeskynní brouk *Radziella styx* Casale & Jalžić, 1988, který se v roce 1997 dostává na chorvatskou poštovní známku i na korespondenční lístek, byl již v našem časopisu popsán (Mlejnek & Lohaj 2011). Můžeme snad jen doplnit, že jako endemit pohoří Biokovo žije pouze v hlubokých propastech, kde se vytvářejí podzemní vodopády. Ve jmenovaném pohoří bylo do současné doby zjištěno devět rodů jeskynních brouků, což právem podtrhuje význam místního národního parku.

Podzemní svět inspiroval v roce 2005 i tvůrce poštovní známky ze státu Bosna a Hercegovina. Je na ní vyobrazena světoznámá jeskyně Vjetrenica (Absolon 1943; Culver 2001; Mlejnek & Moravec 2003) nacházející se v jižní Hercegovině. Jeskyně je zmiňována již v první přírodovědecké encyklopedii starověku *Historia naturalis* sepsané Pliniem Starším roku 77 n. l. (Wikipedie). Vjetrenica vyniká především po stránce zoologické. Více než sto let trvající biospeleologický průzkum jeskyně odhalil její unikátní podzemní ekosystém. Zcela právem je lokalita řazena k nejbohatším biocenózám celého Dinárského krasu. Z více než stovky různých druhů zde nalezených, bylo 33 taxonů popsáno jako nových.

Na poštovní známce můžeme vidět říčku proudící podzemním dómem, kde v pravém dolním rohu je vyobrazen dlouhonohý a dlouhotykadlový brouk, který však není pojmenován. Kdo se však blíže věnuje jeskynní fauně Vjetrenice, pozná, že se jedná o rod *Antroherpon*. V jeskyni navíc žije pouze jediný druh – *Antroherpon apfelbecki apfelbecki* Müller, 1910. V roce 2005 byl vydán i filatelistický aršík, na kterém je graficky ztvárněn velice podobný námet jako na známce (chybí však vyobrazení brouka). Vlastní známka je pak na aršíku umístěna v pravém horním rohu. *Antroherpon* z Vjetrenice se dostal i na příležitostní poštovní razítko.

Kuriozita závěrem

Výše uvedený výčet poštovních známek s vyobrazením jeskynních brouků by nebyl zcela úplný bez zmínky o neoficiálních, resp.

Chorvatský korespondenční lístek s jeskynním broukem *Radziella styx*.

neuznaných abchazských známkách. Při exkurzi do hor Západního Kavkazu je nejprve nutné připomenout zdejší nejhlubší propastovitou jeskyni světa. Její název je Voronija (někdy také Grubera-Voronya) a leží na krasovém plató Arabika. Vchod do jeskyně leží ve výšce 2 250 m n. m. a systém klesá až do hloubky 2 191 m (Wikipedie). Abcházie však nejsou jen hluboké propasti, ale i jeskynní brouci v nich. V roce 2002 zde místní pošta vydává sérii tří známek s vyobrazením slepých stěvlíků druhů *Meganophthalmus mirabilis* Kurnakov, 1959, *Jeannelius magnificus* Kurnakov, 1959 a *Jeannelius gloriosus* Ljovuschkin, 1965.

Je třeba zdůraznit, že Abchazská pošta, zajišťující poštovní služby na území Abchazské republiky, vydává poštovní známky od roku 1993. Abcházie však není členem Světové poštovní unie (Universal postal union – UPU) založené ve Švýcarském Bernu roku 1874. UPU abchazské poštovní známky proto neuznává. Poštovní zásilky opatřené abchazskými známkami lze zasílat pouze v rámci Abcházie, zásilky směřující mimo abchazské území musí být opatřeny ruskými známkami (Wikipedie).

Roman Mlejnek, Správa jeskyní ČR,
oddělení péče o jeskyně

Literatura

- Absolon K. (1943): Coleoptera z jeskyní balkánských. (Coleoptera cavernicola balcanica.). 12. předběžná zpráva. (Sdělení z kenozoické s speleologické laboratoře v Brně, č. 90.). Příroda, 35: 195–229.
- Culver D. C. (2001): The dark zone. Caves offer biologists the chance to study how darkness, famine and isolation have forced the hand of evolution. Science, 41: 30–35.
- Galdenzi S. (1999): La Grotta di Movile (Magnaia – Romania). Speleologia, 40: 74–80.
- Khalaf-von Jaffa, Norman Ali Bassam Ali Taher (2010): Der Hitlerkäfer / The Hitler's Slovenian Blind Cave Beetle (Anophthalmus hitleri, Scheibel 1937). Gazele: The Palestinian Biological Bulletin, 97: 1–13.
- Mlejnek R. & Moravec J. (2003): Jeskyně Vjetrenica – biologický fenomén Dinárského krasu. Speleofórum 2003, 22: 47–51.
- Mlejnek R. & Lohaj R. (2011): Tajemní brouci „filtrátoři“. Ochrana přírody, 5: 20–22.
- Nitzu E. (1997): Daphicolous, endogeous and subterranean Coleoptera from the Movile karstic area (southern Dobrogea, Romania). Travaux de l'Institut de Spéologie „Émile Racovitza“, 26: 73–98.
- Sarbu S. M., Kane T. C. & Kinkle B. K. (1996): A chemoautotrophically based groundwater ecosystem. Science, 272: 1953–1955.